

Recenzja pracy doktorskiej

mgr Alicji Hruzd-Matuszczyk, *Małżeństwa mieszane w środowiskach zróżnicowanych kulturowo – spostrzegane z perspektywy społeczności szkoły z polskim językiem nauczania na obczyźnie* napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Ewy Ogrodzkiej-Mazur w Instytucie Pedagogiki Uniwersytetu Śląskiego, Cieszyn 2023, ss.278.

Praca obejmuje następujące elementy: oświadczenie Promotora pracy, oświadczenie Autorki o nienaruszaniu praw osób trzecich, samodzielności wykonanej pracy pod kierunkiem Promotora: faktu, że nie była przedmiotem procesu związanego z uzyskaniem stopnia doktora, zgody na udostępnienie treści pracy doktorskiej Oddziałowi Śląskiej Biblioteki Cyfrowej w Cieszynie; streszczenia pracy w języku polskim i angielskim, właściwego tekstu pracy (s. 8-236), bibliografii (s. 237 – 256), aneksów (s. 257- 278) obejmujących autorskie narzędzia badawcze (kwestionariusze ankiety skierowane do: 1. Rodziców szkół polonijnych; 2. Uczniów szkół polonijnych, 3. Nauczycieli szkół polonijnych), 4. kwestionariusze do wywiadu z pracownikami Centrum Pedagogicznego dla Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie); płyty CD z elektroniczną wersją pracy po sprawdzeniu JSA.

Podjęty przez Autorkę temat pracy ma charakter oryginalny i pionierski a zarazem interdyscyplinarny. Łączy bowiem w sobie obszary badań pedagogiki ogólnej, społecznej, socjologii, edukacji międzykulturowej, oświaty i kultury skupisk emigracyjnych, w tym polonijnych. Doktorantka ma świadomość powiązań podjętego tematu dysertacji z tymi dyscyplinami i obszarami badań. Co wyraźnie jest dostrzegalne w strukturze pracy a także we wprowadzeniu i rozdziale metodologicznym. We wprowadzeniu odczuwam brak precyzyjnego określenia celu pracy, w odróżnieniu od celu badań, które zostały bardzo dobrze zaprezentowane w rozdziale metodologicznym .

Cel pracy mógłby zostać sformułowany następująco. *Celem pracy jest poznanie problemów funkcjonowania małżeństw mieszanych w środowiskach zróżnicowanych kulturowo z perspektywy społeczności szkoły z polskim językiem nauczania na obczyźnie.*

We Wprowadzeniu zostały podniesione także kwestie zakresu badań, ich charakteru, strategii badawczej oraz terenu badań. Temat pracy jest rezultatem udziału w badaniach z edukacji międzykulturowej jakie prowadzono w środowisku pedagogów cieszyńskich.

Odczuwam w tej części brak stanu badań i piśmiennictwa oraz charakterystyki źródeł. Prawdą jest, że w rozdziałach teoretycznych Autorka charakteryzuje podstawowe prace związane z treścią poszczególnych rozdziałów i odwołuje się do nich w bogatym aparacie przypisów, często rozbudowanych o dodatkowe informacje.

Przy porównywaniu poszczególnych szkół z polskim językiem nauczania ma świadomość różnic jakie są między nimi, wynikających z tradycji polskiego szkolnictwa w omawianych krajach, pokolenia rodziców, sytuacji społeczno-politycznej w tych krajach, opieki Polski nad tymi szkołami, modelu szkół polonijnych. Wartością jest porównanie 4 skupisk polskich (Paryż, Wiedeń, Praga, Zaolzie). Autorka ma świadomość, że inny charakter ma skupisko Polaków w Pradze, jest to skupisko polonijne, a inny charakter skupisko Polaków na Zaolziu, które ma charakter etniczny, było miejscem zamieszkania ich przodków.

Struktura pracy jest rozbudowana i składa się z trzech części, które poprzedza spis treści, streszczenie i wprowadzenie a zamyka zakończenie i propozycje rozwiązań dla praktyki edukacyjnej. Jest ona przejrzysta i logiczna, dobrze wiąże poszczególne rozdziały.

Część pierwszą tworzą 4 rozdziały teoretyczne

Rozdział 1. Rodzina w wychowaniu i życiu społecznym jednostki (s.12-43) - 31 stron

Rozdział 2. Małżeństwo jako wspólnota w strukturach społecznych (s.44-82) - 38 stron

Rozdział 3. Tożsamościowe uwarunkowania funkcjonowania małżeństw mieszanych i ich rodzin w środowisku zróżnicowanym kulturowo (s.83-98) - 15 stron

Rozdział 4. Szkoła w środowisku zróżnicowanym kulturowo (s.99-133) – 34 strony

Część drugą stanowi rozdział 5. *Zagadnienia metodologiczne badań własnych (s.134- 172) – 38 stron*

Część trzecia empiryczna została opatrzona przez autorkę dodatkowym tytułem: *Małżeństwa mieszane w środowiskach zróżnicowanych kulturowo – spostrzegane z perspektywy społeczności szkoły z polskim językiem nauczania na obczyźnie – wyniki badań własnych* (W pracy przygotowanej do druku, na co w pełni zasługuje, warto tytułami opatrzyć także część I i część II) Część III składa się z 3 rozdziałów.

Rozdział 6. Poczucie tożsamości, sytuacja i wizerunek małżeństw mieszanych (s. 173 – 207) – 34 strony

Rozdział 7. Działalność szkół z polskim językiem nauczania na rzecz małżeństw mieszanych i ich dzieci (s.208-223- 15 stron

Rozdział 8. *Inicjatywy podejmowane przez społeczności szkół z polskim językiem nauczania na rzecz sprzyjania rodzinom i małżeństwom mieszanym* (s. 224-231) - 7 stron.

Ze względu na to, że zarówno rozdział 7 jak i 8 są objętościowo mniejsze można było treści rozdziału 8 pomieścić w Rozdziale 7 jako podrozdział 7.2, merytorycznie mieści się w tym rozdziale. Nie czynię z tego specjalnego zarzutu.

Bibliografia- liczy 20 stron, została podzielona na części: druki zwarte, druki ciągłe, akty normatywne, źródła internetowe - netografia

Każdy rozdział zawiera podsumowanie. Pracę zamyka zakończenie z propozycjami rozwiązań dla praktyki edukacyjnej.

Autorka przyjęła założenie, że możliwość poznania jak funkcjonują małżeństwa mieszane w środowiskach zróżnicowanych kulturowo z perspektywy społeczności szkoły z polskim językiem nauczania na obczyźnie wymaga analizy teoretycznej czterech obszarów badawczych: rodziny, małżeństwa, uwarunkowań tożsamościowych małżeństw i rodzin w środowiskach zróżnicowanych kulturowo oraz funkcjonowania szkoły w środowisku zróżnicowanym kulturowo. Tym obszarom poświęciła rozdziały teoretyczne w części pierwszej..

W rozdziale I. *Rodzina w wychowaniu i życiu społecznym jednostki* Autorka zaczyna swoje rozważania od ustaleń terminologicznych. Uwzględnia tu trzy ujęcia: psychologiczne, socjologiczne i pedagogiczne a w ich ramach prezentuje definicje rodziny typowe dla tych dyscyplin oraz charakterystyczne elementy różniące te definicje. Podzielam pogląd Autorki, że „Takie ujęcie problematyki umożliwi interdyscyplinarne spojrzenie na rodzinę w kontekście wychowania jednostki i przygotowania jej do życia w społeczeństwie” (s.16). Nie opowiada się za żadną z definicji gdyż ma świadomość, że podejście badaczy rodziny, w analizowanych krajach jest zróżnicowane ze względu na wiele czynników takich jak: struktura i funkcje rodziny, koncepcje teoretyczne związane z rodziną, znaczenie rodziny w życiu kolejnych pokoleń w koncepcji Margaret Mead (mającej w dużej mierze charakter uniwersalny) i wieloaspektowej koncepcji Zbigniewa Tyszki, aby wskazać na znaczenie rodziny w polskim społeczeństwie i jej uwarunkowaniach. Podjęty został wątek przeobrażeń w rodzinie od modelu tradycyjnego do modelu (po)nowoczesnego jako rezultatu zmian funkcji i zadań członków rodziny. Wiele uwagi poświęcono dysfunkcji rodziny i jej zagrożeniom oraz przemianom jakie zachodzą wewnątrz rodziny a będących wyrazem przemian jakie zachodzą w społeczeństwie. W rezultacie pojawiają się alternatywne formy życia rodzinnego, nieformalne związki, które może łączyć więź uczuciowa, czy związki jednopłciowe. Ta

syntetyczna analiza rodziny, jej funkcji, problemów i przemian, poparta dobrą znajomością literatury przedmiotu, daje dobrą podstawę do prowadzenia badań.

Warto podkreślić, że każdy rozdział w pracy kończy się podsumowaniem, w którym zwraca się uwagę na zasadnicze kwestie jakie zostały podjęte w rozdziale.

Rozdział 2. został poświęcony małżeństwu jako wspólnocie w strukturach społecznych

Punktem wyjścia stały się definicje małżeństwa rozumianego jako formalny związek osób dorosłych, które dobrowolnie tworzą związek, oparty o więź emocjonalną, regulacje prawne i tradycje postanawiają założyć rodzinę, mieć dzieci, wychowywać je i zabezpieczyć im warunki rozwoju. Małżeństwo z racji określonych zadań i uregulowanych prawnie relacji uważane jest za podstawę funkcjonowania rodziny. Doktorantka zwraca jednak uwagę na pojawiające się małżeństwa, które świadomie rezygnują z posiadania dzieci na rzecz rozwijania swojej kariery zawodowej, czy wygodniejszego, nieskrępowanego życia a także związki nieformalne (w niektórych krajach formalne), osób tej samej płci, które nie mogą adoptować dzieci. W krajach o tradycyjnej kulturze związki takie nie są często aprobowane. Obserwuje się także związki partnerskie (nieformalne), małżeństwa na próbę, jako alternatywne formy małżeństwa.

W analizie małżeństw prowadzonej przez Doktorantkę szczególne miejsce zajmują małżeństwa mieszane, chodzi tu o formalne związki osób różnej płci, które są innego wyznania, rasy, kultury lub narodowości, co związane jest ściśle z tematem pracy."Na potrzeby badań własnych przyjmuje, że małżeństwem mieszanym jest formalny związek dwojga osób odmiennej płci, różnej narodowości, wywodzących się z odmiennych kręgów kulturowych, religii lub wyznań religijnych. Małżonkowie mają zróżnicowane doświadczenia związane z miejscem pochodzenia, odebrany wychowaniem i przyjętym oraz preferowanym systemem wartości" (s.62.)

Małżonkowie z takich związków muszą pokonywać szereg trudności wynikających ze stereotypów i uprzedzeń w stosunku do „innego” ze strony rodziców, krewnych małżonków czy otoczenia. Czy jak słusznie zauważa Autorka z powodu słabej znajomości języka przez któregoś z partnerów, lokalnych tradycji, zwyczajów, zachowań, nieznajomości kultury nowego środowiska. Jeszcze trudniejsza jest sytuacja gdy partnerzy różnią się nie tylko narodowością, ale także wyznaniem, czy kolorem skóry. Autorka fakt wzrostu liczby małżeństw mieszanych wiąże z: migrującym społeczeństwem, prowadzoną wymianą handlową, podbojami a także procesami globalizacji i integracji. Więcej małżeństw mieszanych jest w dużych ośrodkach, gdzie są one bardziej akceptowane. Zostały tu podane rozmiary

małżeństw mieszanych w Polsce oraz partnerzy wybierani przez Polki (1 miejsce zajmują obywatele W. Brytanii) natomiast Polacy wybierają głównie kobiety z Ukrainy, Białorusi czy Rosji. Ciekawe są rozważania dotyczące problemów małżeństw mieszanych, zwłaszcza mieszanych wyznaniowo. Spotykamy się z przykładami ekumenizmu na pograniczach. Ciekawa wydaje się pytanie Autorki, czy małżeństwo mieszane jest kompromisem czy wykluczeniem. Słusznie podkreśla, że to jaka jest jakość małżeństw mieszanych zależy w dużej mierze od poziomu wykształcenia partnerów, ich rodzin, ich wrażliwości i skłonności do kompromisu.

„...zagadnienie małżeństw mieszanych jest wielopłaszczyznowe. Z jednej strony możemy badać relacje małżonków wywodzących się z różnych środowisk, z drugiej możemy śledzić wychowanie dzieci w rodzinie niejednorodnej, które jest na swój sposób bogatsze, ale – w naturalny sposób – napotyka na trudności, które niejednokrotnie musi rozstrzygać drogą wyboru” s. 81. Są one konsekwencją odmienności kulturowej małżonków oraz tego, że wychowywali się w odmiennych kulturach lub wyznaniu. W rozdziale tym wnikliwie opisane współczesne problemy migracji i jej konsekwencje dla powstawania rodzin mieszanych i ich problemów. Autorka podjęła też próbę uchwycenia „...rodzaju (i jakości) więzi międzyludzkich łączących małżeństwa mieszane w środowiskach zróżnicowanych kulturowo oraz ich oddziaływanie na życie rodzinne” (s.82). Jest to podejście właściwe, gdyż więzi rodzinne, rzutują na socjalizację w rodzinie, a to jest ważne dla szkoły.

Interesujące są tu rozważania o małżeństwach mieszanych w kontekście koncepcji kapitału społecznego i kulturowego (. J. S. Coleman, P. Bourdieu, R. Putnam i F. Fukuyama).

Autorka akcentuje w pracy dwa wątki związane z funkcjonowaniem małżeństw mieszanych i ich rodzin, a mianowicie kompetencje językowe oraz kształtowanie postaw i światopoglądu w rodzinach zróżnicowanych wyznaniowo (s. 77). Są one częścią kapitału kulturowego, które wynoszą dzieci małżeństw mieszanych, które zwiększają ich szanse edukacyjne i społeczne, ale ich funkcjonowanie może być różne w kraju nowego osiedlenia.

Ważnym elementem funkcjonowania małżeństw mieszanych jest zagadnienie tożsamości. Umiejętność udzielenia odpowiedzi na pytanie: Kim jestem? może nastroić członkom takich związków, rodzin szereg trudności. Może to być tożsamość otwarta, wówczas ułatwia to funkcjonowanie w społeczeństwie (ubogą jednostkę, ułatwia jej życie w społeczności zróżnicowanej kulturowo) lub zamknięta, której konsekwencją jest zamknięcie się, izolacja a nawet wrogość czy agresja w stosunku do innych. Może też zdarzyć się, że dzieci z takich małżeństw przyjmują tożsamość podwójną, nie chcąc sprawić rodzicom, dziadkom przykrości lub dostrzegają w tym korzyści. Doktorantka analizuje tożsamość małżeństw mieszanych poprzez pryzmat koncepcji Tadeusza Lewowickiego Teorii Zachowań Tożsamościowych oraz

Jerzego Nikitorowicza Teorii Wielozakresowej i Wielowymiarowej Tożsamości. Obie teorie, autorów związanych z edukacją międzykulturową, pozwalają na poznanie mechanizmów funkcjonowania rodzin mieszanych w środowisku zróżnicowanym kulturowo. Obie koncepcje zostały poprawnie spożytkowane w pracy.

W rozdziale 4 *Szkoła w środowisku zróżnicowanym kulturowo* Autorka koncentruje swoją uwagę na funkcji i roli szkół z polskim językiem nauczania dla Polaków przebywających stale lub czasowo za granicą. Zasadne są pytania jakie stawia sobie w tym rozdziale: „W pracy poszukuję odpowiedzi na pytanie, czy i w jakim zakresie szkoły z polskim językiem nauczania są potrzebne Polakom przebywającym za granicą? Jaką rolę pełnią te placówki w życiu polskiej mniejszości narodowej? Czy i w jakim zakresie szkoły z polskim językiem nauczania spełniają oczekiwania społeczności szkolnej? „ (s.97). Odpowiedzi na te pytania próbuje uzyskać analizując prace poświęcone funkcjonowaniu szkół polskich na obczyźnie i ich modelom. Poddaje analizie modele współczesnej szkoły ze względu na jej cele, oczekiwania społeczne, realizowane zadania i pełnione funkcje. W jej przekonaniu model tradycyjnej szkoły opisany przez Andrzeja Janowskiego jest dobrym punktem odniesienia do analizy szkół z polskim językiem nauczania, które uwzględnia w swoich badaniach. (s.107). Ma równocześnie świadomość, że modele szkół, w których naucza się języka polskiego są bardzo zróżnicowane. Poczynając od szkół polonijnych dla mniejszości narodowych, w krajach, w których występują duże skupiska polonijne, w których prowadzi się szkoły w ramach systemów szkolnych w danym kraju, nauczanie odbywa się w języku polskim, treści kształcenia dla każdego stopnia są takie jak w szkolnictwie ogólnokrajowym, z możliwością poszerzania treści z niektórych przedmiotów (np. Republika Czeska, Ukraina, Litwa, Łotwa), prywatnych szkół polonijnych czy szkół średnich utrzymywanych przez organizacje polonijne czy polskie parafie, z nauką w języku polskim, uwzględniających w treściach nauczania podstawy programowe szkolnictwa kraju osiedlenia, dodatkowe nauczanie w sekcjach czy zespołach dla osób narodowości polskiej, na koszt państwa danego kraju, po sekcje, zespoły nauki języka poprzez szkołyki sobotnio-niedzielne prowadzone przez organizacje polonijne, parafie polskie oraz formy uzupełniające nauczanie języka polskiego, historii, geografii w języku polskim organizowane przy polskich ambasadach, misjach wojskowych na koszt państwa polskiego, na podstawie specjalnie przygotowanych podstaw programowych dla poszczególnych stopni edukacji, na podstawie polskiego prawa oświatowego, pomyślanych głównie o dzieciach osób przebywających czasowo poza Polską. Nazywanych Szkolnymi Punktami Konsultacyjnymi, przemianowanych na Szkoły Polskie przy Ambasadzie w określonym kraju. Uczniowie tych szkół realizują swój obowiązek szkolny i obowiązek nauki w szkołach odpowiedniego stopnia edukacyjnego, w krajach osiedlenia,

natomiast w szkołach polskich przy ambasadach RP uczą się dodatkowo języka polskiego, historii, geografii, religii. Celem tych szkół jest podtrzymanie polskiej tożsamości narodowej, zapoznanie uczniów z polską kulturą, literaturą, sztuką, dziejami Polski i jej współczesnymi problemami, pielęgnowanie języka polskiego, budowanie więzi z Ojczyzną. (s. 120).

Dużo uwagi poświęcono współpracy rodziców ze szkołami polskimi za granicą. W pełni podzielam pogląd Autorki, że dzięki tej współpracy szkoły z polskim językiem nauczania istnieją na obczyźnie. Nie wspomniano w tym rozdziale o podręcznikach i materiałach pomocniczych dla uczniów i nauczycieli tych szkół a mają one istotny wpływ na efekty nauczania.

Rozdział 5. Został poświęcony zagadnieniom metodologicznym badań własnych

Badania były realizowane w strategii ilościowo-jakościowej, były to badania panelowe prowadzone w latach 2012-2022 i obejmowały 3 etapy. (I etap: lata 2012-2014; II etap: lata 2016-2017; III etap: lata 2021-2022) i były połączone z dłuższymi pobytami w środowiskach szkół z polskim językiem nauczania.

Autorka w swoich badaniach przyjęła następujące cele główne :

1. poznanie sytuacji małżeństw mieszanych funkcjonujących w środowiskach zróżnicowanych kulturowo z perspektywy społeczności szkół z polskim językiem nauczania na obczyźnie (rodziców, uczniów oraz nauczycieli) oraz małżeństw mieszanych,
2. określenie działalności szkoły z polskim językiem nauczania w (i dla) środowisku zróżnicowanym kulturowo na rzecz sprzyjania małżeństwom mieszanym i ich dzieciom – na przykładzie wybranych krajów (Austria, Czechy, Francja),
3. charakterystyka działalności społeczności szkoły z polskim językiem nauczania w wybranych krajach europejskich na rzecz sprzyjania rodzinom i małżeństwom mieszanym”. (s.139)

Do nich dobrała cele szczegółowe w odniesieniu do trzech obszarów badań.

Do pierwszego obszaru związanego z poznaniem sytuacji małżeństw mieszanych funkcjonujących w środowiskach zróżnicowanych kulturowo przyjęto 6 celów szczegółowych; - do obszaru drugiego przyjęto dotyczące określenia roli szkoły z polskim językiem nauczania w (i dla) środowisku zróżnicowanym kulturowo na rzecz sprzyjania małżeństwom mieszanym i ich dzieciom, przyjęto 3 cele szczegółowe; - do obszaru trzeciego dotyczącym społeczności szkoły z polskim językiem nauczania w wybranych krajach europejskich przyjęto 2 cele szczegółowe. (s.140)

Doktorantka przyjęła następujące problemy główne:

- Jaka jest tożsamość, sytuacja i wizerunek małżeństw mieszanych w środowisku zróżnicowanym kulturowo z perspektywy społeczności szkoły z polskim językiem nauczania (rodziców, uczniów, nauczycieli)?
- Jaką działalność na rzecz małżeństw mieszanych i ich dzieci podejmują szkoły z polskim językiem nauczania na obczyźnie (na przykładzie wybranych krajów)?
- Czy/jakie inicjatywy podejmuje społeczność szkoły z polskim językiem nauczania na rzecz integracji małżeństw mieszanych? (s.141)

Do każdego z problemów głównych dobrano problemy szczegółowe

Do problemu G 1. – 15 problemów szczegółowych, do problemu G2 – 9 problemów szczegółowych, Do problemu G3 – 3 problemy szczegółowe. Łącznie mamy zatem 27 problemów szczegółowych. Ich liczba wydaje się zbyt duża i utrudnia uchwycenie wszystkich zależności,

W dalszej kolejności Autorka stawia hipotezy. Łącznie jest ich 8. Na początku rozdziału mamy stwierdzenie, że praca ma charakter diagnostyczny, stąd można było zrezygnować ze stawiania hipotez.

Bardzo starannie zostały przemyślane zmienne dla każdego problemu głównego. Zmienne te zostały podzielone na zmienne zależne i niezależne, do nich dobrano także wskaźniki.

W badaniach własnych Doktorantka zastosowała następujące metody jakościowe gromadzenia danych: metodę badań podłużnych (panelowych), obserwację etnograficzną, wywiad częściowo kierowany oraz metody ilościowe: ankietę, analizę dokumentów.

Godne podkreślenia jest staranne przemyślenie całej procedury badawczej, począwszy od doboru próby po określenie celów badań, problemów i hipotez badawczych, po określenie metod badawczych, marginalnie potraktowano techniki badawcze, narzędzia badawcze, zmienne. Zmienną pośredniczącą mogą być tu przypisy prawne regulujące status prawny obcokrajowców i grup mniejszościowych, regulacje prawne dotyczące funkcjonowania szkolnictwa mniejszościowego. Dobór próby był celowo-losowy (dobór szkół celowy; klas losowy_

W dysertacji zaprezentowane zostały tabele kontyngencji (tabele krzyżowe), obrazujące odpowiedzi respondentów na zadane pytania. Przy krzyżowanych zmiennych zastosowano test zgodności χ^2 (w przypadku, gdy obie krzyżowane zmienne miały charakter nominalny). Założono typowy dla badań społecznych poziom ufności (p) wynoszący 95%. Dla wyników $p < 0,05$ zastosowano odpowiednie miary siły związku, ukazujące siły zależności między krzyżowanymi zmiennymi. W przypadku krzyżowania dwóch zmiennych nominalnych zastosowano współczynnik V Cramera.

Badania przeprowadzono w 3 szkołach przy ambasadach RP w: Wiedniu, Paryżu i Pradze:

- .1. Szkolny Punkt Konsultacyjny im. Jana III Sobieskiego przy Ambasadzie RP w Wiedniu (Austria)/ Szkoła Polska im. Jana III Sobieskiego przy Ambasadzie RP w Wiedniu;
2. Szkolny Punkt Konsultacyjny im. Adama Mickiewicza przy Ambasadzie RP w Paryżu (Francja)/ Szkoła Polska im. Adama Mickiewicza przy Ambasadzie RP w Paryżu;
- .3. Szkolny Punkt Konsultacyjny im. św. Jadwigi przy Ambasadzie RP w Pradze/ Szkoła Polska im. św. Jadwigi przy Ambasadzie RP w Pradze (Republika Czeska)
4. Szkoła Podstawowa i Gimnazjum z Polskim Językiem Nauczania w Czeskim Cieszynie (Republika Czeska); oraz
- 5 Centrum Pedagogiczne dla Polskiego Szkolnictwa Narodowościowego w Czeskim Cieszynie (Republika Czeska) Placówka wspierająca polskie przedszkola i szkoły. Jest to unikatowa placówka, jakiej nie ma w innych krajach.

W badaniach ankietowych uczestniczyło: 306 uczniów szkoły podstawowej, 167 uczniów szkoły średniej, 172 rodziców, 19 nauczycieli. Ponad to przeprowadzono 6 wywiadów z nauczycielami i 8 wywiadów z rodzicami w ramach badań jakościowych.

Część III

Rozdział 6. Poczucie tożsamości, sytuacja i wizerunek małżeństw mieszanych

Z analizy ankiet przeprowadzonej przez Autorkę wynika, że „Małżeństwa respondentów są zawierane najczęściej z osobami tej samej narodowości i wyznania (67%). W badanej grupie wyróżniono 29% małżeństw mieszanych (50 małżeństw). Największy odsetek małżeństw niejednorodnych zadeklarowano na pograniczu polsko-czeskim, wśród rodziców uczniów z Czeskiego Cieszyna, stanowią one 82% w badanej grupie małżeństw mieszanych.” Wynika to zapewne z tego, że mamy do czynienia z dużym skupiskiem etnicznym Polaków na pograniczu przejściowym i tym, że do 1919 r. Cieszyn był jednym miastem. (s.172)

Łączny odsetek deklarowanej znajomości małżeństw niejednorodnych wynosi ponad 90%, największy w Czeskim Cieszynie 45,9%, najniższy w Pradze 5,3%. Dla badań istotne jest, że chociaż w badanej grupie było tylko 29% małżeństw mieszanych, ale ponad 90% badanych rodziców zna takie rodziny. (s.174). Wśród badanych 26% łącznie (z Pragi, Paryża i Wiednia) należało do drugiego pokolenie emigrantów, a 74% należy do pierwszego pokolenia.

W badaniach stwierdzono, że najczęstszymi przyczynami wyjazdów za granicę były w badanej grupie czynniki ekonomiczne (70% ogółu badanych), związane z pracą., „17% deklaracji związanych było z wyjazdem z powodów rodzinnych (np. dołączenie do małżonka,

który pracuje za granicą). 12% badanych rodziców wskazało na inne czynniki: ciekawość świata, chęć poznania nowego miejsca, trudności ze znalezieniem pracy w Polsce, wykształcenie i doświadczenie zawodowe, edukację, małżeństwo” (s.176.) Wyjazdy miały głównie charakter zarobkowy. 65% badanych deklaroowało narodowość polską, 13,5% (podwojoną, np. polską i czeską, polską i austriacką, polską i francuską, ze wskazaniem najpierw na polską, 14% tożsamość podwójną, 5,8% podwojona tożsamość ale raczej pierwszą nowego kraju osiedlenia, 1,7% tożsamość nowego kraju osiedlenia.

Wyniki te zdaniem Autorki świadczą o zakorzenieniu w polskości. Mimo zmiany miejsca zamieszkania i codziennego obcowania z kulturą innego kraju, Doświadczenia historyczne mają znaczenie w kształtowaniu poczucia tożsamości oraz identyfikacji małżeństw mieszanych. Dostrzegalna jest istotna zależność statystyczna między bardzo dobrą znajomością języka polskiego a deklaracją tożsamości, jednak siła związku jest niska (V Cramera=0,293). (s.184). Jeszcze niższa jest siła związku V Cramera między polską tożsamością a znajomością języka w mowie i piśmie nowego kraju osiedlenia (0,25). Badani deklarowali, że w codziennych kontaktach rodzinnych posługują się językiem polskim, natomiast w kontaktach zawodowych językiem kraju osiedlenia.

Większość rodzin mieszkających poza granicami Polski (72,5%) deklaruje podtrzymywanie polskich tradycji i obrzędów świątecznych. Najlicniejsza grupa respondentów podejmujących takie działania mieszka w Austrii (90%), następnie we Francji (88,5%) oraz w czeskiej Pradze (77,8%). Mieszkańcy pogranicza polsko-czeskiego również utrzymują, że pielęgnują polskie tradycje, jednak odsetek badanych jest już znacznie mniejszy (53,9%). (s.187). Badani rodzice w zdecydowanej większości deklarują udział w imprezach kulturalnych i folklorystycznych w swoim regionie (78,7% wszystkich badanych). (s.188), w tym 15,7% uczestniczy rzadko lub bardzo rzadko, a 41,26% sporadycznie, natomiast 33,53% często, a tylko 9,15% bardzo często. Jest ciekawe, że pierwsze miejsce zajmują imprezy szkolne po 21% uczestników w Wiedniu i Paryżu, 20,5% w Pradze i 32,5% w Czeskim Cieszynie.

W badanej grupie rodziców, wśród osób deklarujących znajomość małżeństw niejednorodnych, obraz tych małżeństw jest dobry (54,2%). Prawie jedna trzecia badanych (28,4%) ocenia je bardzo dobrze. Tylko 1,2% badanych oceniła małżeństwa mieszane negatywnie.

„Badani będący w związkach nieformalnych bądź jednolitych najczęściej określali siebie jako Polaków (w obu przypadkach ponad 70% wskazań), w przypadku osób będących w związkach mieszanych, choć przeważa poczucie bycia Polakiem, to jest ono na poziomie nieco ponad 30%. (s.192)

Rozdział 7. Działalność szkół z polskim językiem nauczania na rzecz małżeństw mieszanych i ich dzieci.

Badaczka stwierdza, że wszystkie szkoły prowadzone przy placówkach dyplomatycznych poświęcają wiele uwagi kształtowaniu postaw patriotycznych poprzez organizację uroczystości szkolnych związanych z kalendarzem świąt państwowych, imprezy o charakterze folklorystycznym, różnego rodzaju wieczornice, akademie, festyny, konkursy otwartych dla społeczności szkolnej, prowadzenie profili w mediach społecznościowych co przyczynia się do budowania pozytywnego wizerunku szkoły. Sprawia też, że rodzice włączają się w działalność szkoły.

W rozdziale tym poruszono istotną kwestię jaką jest opieka merytoryczna i wsparcie jakiego udziela szkołom polskim przy ambasadach Ośrodek Rozwoju Polskiej Edukacji za Granicą (ORPEG), działający w Warszawie, którego celem i misją realizowaną przez ORPEG jest „kształtowanie i podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej wśród Polonii i Polaków żyjących poza granicami kraju poprzez: nauczanie dzieci i młodzieży języka polskiego, historii i kultury w języku polskim, ułatwianie im ewentualny powrót do polskiego systemu edukacji, krzewienie kultury polskiej, metodyczne i merytoryczne wspomaganie nauczycieli uczących języka polskiego” (s.208)

Na postawione rodzicom pytanie jakie znaczenie ma dla nich szkoła. 41,67% badanych odpowiedziało, że pozwala dzieciom poznać język, kulturę i tradycje kraju swojego pochodzenia, 27,67% , że pozwala utrzymać kontakt z językiem a 18,33%, że pozwala utrzymać kontakt z innymi Polakami (Tab. 31, s. 211). Podzielam pogląd Autorki, że „szkoła z polskim językiem nauczania wydaje się być swoistą ostoją, kolebką polskości, która pozwala trwać w tym, czego nam brakuje, a w zamian oferuje edukację i wprowadzenie młodego człowieka w specyfikę narodu wyrażoną w języku, historii, geografii czy muzyce, a więc poszerzenie horyzontów wiedzy i doświadczeń.” (s.224). Rodzice oceniają funkcjonowanie polskich szkół na obczyźnie pozytywnie, 36,8% uważa, że ich poziom jest wyższy od szkół większościowych, 40,1% że taki sam, a 23,1% że poziom ten jest niższy (Tab. 33, s. 215). Już te fakty świadczą, że Polacy na obczyźnie odczuwają potrzebę istnienia szkoły z polskim językiem nauczania.

Rozdział 8. Inicjatywy podejmowane przez społeczności szkół z polskim językiem nauczania na rzecz sprzyjania rodzinom i małżeństwom mieszanym

Badaczka uchwyciła, że do głównych motywów decydujących o zapisaniu dziecka do polskiej szkoły należą: „chęć rodziców do podtrzymania kontaktu z językiem polskim (25,69%), następnie poznanie historii, tradycji i kultury polskiej (22,38%) oraz regularny

kontakt z polskimi rówieśnikami (17,98%)” (s. 224), rodzice wskazywali, że szkoła to czas i miejsce spotkań z kulturą (28,35%), ale również bycia z dzieckiem, w tak ważnym dla niego środowisku. (s.226)

Działania nauczycieli na rzecz rodziców (w tym małżeństw mieszanych), które odbywają się w ramach pracy szkoły dotyczą kilku płaszczyzn. Są formy otwarte, na które jest zapraszana cała społeczność szkoły, koncerty, występy dzieci, bale szkolne. Należy do nich także pedagogizacja rodziców, przeprowadzana w ramach spotkań klasowych, spotkania ze specjalistami – w ramach prowadzonej pedagogizacji, wykładu lub konsultacji, organizowanych w zależności od potrzeb np. z pedagogiem, pedagogiem specjalnym, logopedą, lekarzem, psychologiem itd.. Jeżeli zachodzi taka potrzeba organizuje się także konsultacje indywidualne. Nauczyciele zapraszają uczniów na spotkania ze znanymi osobami (także zapraszanymi z Polski. Organizowane są dla uczniów uroczystości kulturalne, a także takie, które odbywają się poza szkołą – spektakle teatralne, projekcje filmów.

Celem tych wszystkich działań jest zbliżenie rodziców do szkoły polskiej wymieniane są: organizowane przez szkołę spotkania świąteczne, Dzień Polski, bal noworoczny, imprezy szkolne oraz wycieczki. (s.227)

Rodzice w swoich wypowiedziach stwierdzili, że największym wsparciem dla nich w nowym środowisku jest to, że za pośrednictwem szkoły rodzice mają możliwość nawiązania kontaktów z innymi rodzicami (31,5%).

Ważna wydaje się konkluzja końcowa Autorki głosząca, że „Małżeństwa mieszane stanowią ważną część społeczności wielokulturowej badanych społeczności. Istotne jest poznanie, jak są one postrzegane w tym środowisku oraz jak same siebie w tym otoczeniu widzą. Użytkany obraz małżeństw mieszanych umożliwia postawienie tezy, że są to członkowie społeczności, którzy mają wewnątrzrodzinny potencjał, przede wszystkim wyrażony wiedzą o Innym” (s.230)

Zakończenie i propozycje rozwiązań dla praktyki edukacyjnej .....

Społeczność szkół polskich za granicą zwraca uwagę na sprawy bardzo ważne dla niej, gdyż szkoła jest jej bliska, takie jak: powracające obawy odnoszące się do likwidacji szkół, niekorzystne zmiany dotyczące funkcjonowania i finansowania, pochopne zmiany podstaw programowych, wykazu lektur, brak stabilizacji kadry nauczycielskiej, powodują wśród rodziców i nauczycieli frustrację. W rozmowach z rodzicami powtarza się wątek przyszłości szkół polskich na obczyźnie. „W tym przypadku należy zadbać o stabilizację zawodową nauczycieli,

wysoką rangę szkół, udogodnienia w zakresie egzaminowania, o których również wspominają rodzice. Takie zabezpieczenie sprawi, że głównym zmartwieniem społeczności szkoły, będzie wyłącznie utrzymanie wysokiego poziomu nauczania i dbania o jakość kształcenia.

„Zaprezentowane powyżej działania może nie będą remedium na wszystkie troski społeczności szkolnych, mogą jednak zapewnić większy komfort edukacyjnego funkcjonowania – zarówno uczniom, ich rodzicom, jak i nauczycielom. Merytoryczne wsparcie profesjonalistów w każdej placówce prowadzącej edukację w języku polskim da poczucie, że odłamek polskiej edukacji, tak ważnej dla Polaków na obczyźnie, ma się dobrze.” (s. 236)

Uwagi ogólne. Odczuwam brak jednego wątku w analizie funkcjonowania rodzin mieszanych w środowiskach zróżnicowanych kulturowo, w których mieszkają nasi rodacy. Chodzi mi o to w jakim zakresie partner lub partnerka innej narodowości wpływa na decyzję posłania dziecka do szkoły większościowej a nie polskiej szkoły lub rezygnacji z zajęć uzupełniających w polskiej szkole. W latach 70-80 ubiegłego wieku na Zaolziu, działacze PZKO, prasa polska tłumaczyli fakt zmniejszania się liczby uczniów w szkołach z polskim językiem nauczania, wzrostem liczby małżeństw mieszanych i asymilacją naturalną w tych rodzinach. Wymagałoby to bardziej szczegółowych badań, być może mechanizm taki istnieje na terenach etnicznych, a nie środowiskach emigracyjnych na obczyźnie. Szkoda, że Autorce nie udało się dotrzeć do prac Instytutu Śląskiego w Opawie, który na początku lat osiemdziesiątych prowadził badania nad zagadnieniami narodowościowymi, w tym małżeństwami mieszanymi. Pisał o tym Józef Chlebowczyk w „Kalendarzu Cieszyńskim” 1986, s.97-100.

Praca zawiera 41 tabel prezentujących wyniki badań. (Szkoda, że Autorka nie zamieściła spisu tabel). Interpretacja wyników z badań jest poprawna, są one wartościowe dla praktyki edukacyjnej, zwłaszcza, że mają charakter porównawczy. Poszerzają one znacznie naszą wiedzę o aktualnym stanie funkcjonowania oświaty polskiej dla Polaków na obczyźnie. Autorka wykazała się dobrą znajomością literatury zagadnienia, spożytkowała ją w szerokim zakresie w treści pracy, a także w przypisach i bibliografii. Posiada znaczne kompetencje w zakresie rozumienia funkcjonowania szkoły jako instytucji w ogóle, w tym szczególnej roli szkoły dla mniejszości narodowych, zwłaszcza szkolnictwa polonijnego. Ma w swoim dorobku szereg publikacji związanych z zagadnieniami podejmowanymi w pracy.

Swoją pracą Autorka wypełnia lukę w badaniach nad małżeństwami mieszanymi Polaków i Polek poza granicami kraju z perspektywy polskich szkół na obczyźnie. Podniesione uwagi krytyczne w niczym nie umniejszają wartości pracy a mają na celu jej poprawę w wersji drukowanej na co w pełni zasługuje.

Konkluzja: Recenzowana dysertacja mgr Alicji Hruzd-Matuszczyk, *Małżeństwa mieszane w środowiskach zróżnicowanych kulturowo – spostrzegane z perspektywy społeczności szkoły z polskim językiem nauczania na obczyźnie*. **Rozprawa doktorska stanowi oryginalne rozwiązanie problemu oraz wykazuje ogólną wiedzę teoretyczną Kandydatki w danej dyscyplinie naukowej, spełnia wymagania stawiane przez Ustawę z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz Ustawie z 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U 2011 nr 84, poz. 455) z późniejszymi zmianami, w związku z powyższym informuję, że **pracę oceniam pozytywnie i wnoszę o dopuszczenie jej do dalszych etapów w przewodzie doktorskim.****

Myślina, 22 września 2023 roku

Prof. dr hab. Zenon Jasiński